

مهارت‌های شهروندی مورد نیاز دانش‌آموزان در برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی

علی حسینی مهر^۱، مریم سیف نراقی^۲، عزت‌ا... نادری^۳، علی شریعتمداری^۴

چکیده

هدف این پژوهش شناسایی مهارت‌های شهروندی مورد نیاز دانش‌آموزان دوره راهنمایی تحصیلی از دیدگاه کارشناسان و معلمان شهر قزوین است. تحقیق حاضر، از نظر هدف، از نوع پژوهش‌های کاربردی و از نظر شیوه اجرا، روش توصیفی پیمایشی محسوب می‌شود. جامعه و نمونه آماری تحقیق شامل کارشناسان برنامه ریزی و آموزش مقطع راهنمایی آموزش و پرورش شهر قزوین و اساتیدی که در سطح دانشگاه‌های قزوین دروس تحلیل محتوا، ارزیابی کتب و برنامه ریزی درسی را تدریس می‌نمایند، که مجموع این دو گروه تحت عنوان کارشناس ۳۰ نفر بوده است و معلمان مقطع راهنمایی تحصیلی شهرستان قزوین (اعم از زن یا مرد) که تعداد آنها در مدارس مقطع راهنمایی طبق آمار ارایه شده، ۲۷۲۷ نفر بوده، که با بهره‌گیری از فرمول نمونه‌گیری، تعداد ۲۷۶ نفر از آنها به عنوان نمونه انتخاب شدند. نمونه‌گیری به روش تصادفی طبقه‌ای، صورت پذیرفت. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ی محقق ساخته‌ی حاوی ۸۰ سؤال بود که پس از احراز روایی و پایایی مورد قبول به وسیله محقق تهیه و بین اعضای گروه نمونه توزیع گردید. داده‌های گردآوری شده به کمک آمار توصیفی و استنباطی (تی‌تک نمونه‌ای و آزمون فریدمن)، و با استفاده از نرم افزار SPSS (ویرایش ۱۷) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. تجزیه و تحلیل اطلاعات حاکی از وجود نیاز و آسیب‌پذیری برنامه‌ی درسی فعلی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی، از لحاظ مهارت‌های تربیت شهروندی است و این نیازها در ابعاد فردی، فرهنگی و سیاسی نمود بیشتری دارد.

کلید واژه‌ها: تربیت شهروندی، برنامه درسی، راهنمایی تحصیلی، مهارت‌های شهروندی

پذیرش مقاله: ۱۳۹۰/۸/۲

دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۱۱/۱۲

^۱ - دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، گروه علوم تربیتی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

hosseinimehrli@yahoo.com

^۲ - دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، گروه علوم تربیتی، تهران، ایران

^۳ - دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، گروه علوم تربیتی، تهران، ایران

^۴ - دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، گروه علوم تربیتی، تهران، ایران

مقدمه

مفهوم شهروندی یکی از دیرپاترین مفاهیم سیاسی-اجتماعی است که از دوران یونان باستان تا کنون مورد توجه عده‌ی کثیری از متفکران سیاسی و اجتماعی قرار داشته است. هر چند ممکن است نگاه نظریه پردازان مختلف نسبت به اهمیت این مفهوم متفاوت باشد اما به هر صورت جایگاه ویژه‌ی آن در نظام فکر بشر، نشان از اهمیت برجسته‌ی آن دارد. جالب اینکه، تعلیم و تربیت شهروندی در کانون توجه کتاب‌های مهمی نظیر جمهوری افلاطون و سیاست ارسطو قرار گرفته است.

«در واقع، مفهوم شهروندی در مسیر تطور تاریخ زندگی بشر متحول شده و در دوران‌های مختلف تفکر سیاسی، از شهروندی معانی خاصی استنباط شده است. در دوران پس از رنسانس متفکرانی نظیر ژان ژاک روسو^۱، امیل دورکیم^۲ و تی. اچ مارشال^۳ به نظریه پردازی درباره‌ی مفهوم شهروندی پرداخته اند» (گلشن فومنی، ۱۳۷۵، ص ۱۷). اما مفهوم شهروندی تا حد زیادی به شرایط کشور خاص و جامعه‌ی ویژه وابسته می‌باشد و هر فرهنگی نیز شهروند ویژه‌ی خود را می‌طلبد. جامعه مدنی و مبتنی بر شهروندی ملی برای یک کشور به معنای استقلال اقتصادی، برای کشور دیگر به معنای استقلال سیاسی-اجتماعی یا دارا بودن حق آزادی بیان است. اما شهروندی برای اکثر کشورها به معنای مشارکت مدنی و ارتباط با شبکه‌های اجتماعی (مانند نشست‌ها و انجمن‌ها، گروه‌ها، سازمان‌ها و... می‌باشد. البته با کمی اغماض و نادیده گرفتن تمایزات در یک برداشت عمومی می‌توان گفت؛ شهروندی مقوله‌ی ای است مرتبط با نحوه‌ی عملکرد افراد به گونه‌ی ای که آن‌ها قادر باشند در یک جامعه مردم سالار، محیط خود و محیط اجتماعی افراد دیگر را به شیوه‌ی مثبت و برجسته متاثر سازند (فاربز^۴، ۲۰۰۷، ص ۶).

صاحب نظران با توجه به نوع نگاه خود مؤلفه‌های مختلفی را برای شهروندی در نظر می‌گیرند. مینکلر^۵ (۱۹۹۸)، احساس تعهد، احساس برابری، کنجکاوی و ترقی طلبی، اطاعت از قانون، توجه

^۱ - Rousseau

^۲ - Durkheim

^۳ - Marshall

^۴ - Forbes

^۵ - Minkler

به نفع عمومی، مشارکت و غیره را از جمله مؤلفه‌های اساسی شهروندی می‌داند. توماس اس دی^۱ (۲۰۰۴)، مشارکت، تعاون، همکاری و دانایی محوری، می‌هوپی لیو^۲ (۲۰۰۴)، آراستگی شخصی، دانش محوری در سطح محلی - ملی و جهانی، سخت کوشی، وطن دوستی، تبعیت از قانون، نوع دوستی، مشارکت، فالكس^۳ (۲۰۰۱)، مسئولیت پذیری، بسط ارتباطات انسانی، کل نگرى، احترام به اصول اخلاقی و سامرز^۴ (۲۰۰۰)، تفکر انتقادی، توجه به نفع عمومی، مشارکت در زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، درک نیازها و نگرش‌های دیگران، رفتار متعهدانه و غیره را مد نظر قرار می‌دهند (واحد و کاظمی، ۱۳۸۳، ص ۴۹). مهر محمدی نیز در تحلیلی، اندیشه ورزی و ژرف‌اندیشی، سعه صدر و تحمل اندیشه‌های مخالف، قانون گرایی و قانون‌پذیری، احساس خود ارزشمندی، عزت و اعتماد به نفس، تمایل به رقابت سازنده، عدم تمکین به روابط مبتنی بر قدرت مستبدانه، تقویت روحیه‌ی پرسشگری و کنجکاوی، تمایل به تفکر خلاق و واگرا در حل مسایل مبتلا به محیط پیرامون، توانایی و جرأت در ابراز اندیشه را از جمله ویژگی‌هایی می‌داند که مفهوم شهروندی بر آن‌ها مبتنی است (مهر محمدی، ۱۳۸۱، ص ۳۱-۲۱).

آلبرتی و امونز^۵ (۲۰۰۱)، لاندزابل^۶ (۲۰۰۱)، وستون و ونت^۷ (۱۹۹۹) و تیلور^۸ (۱۹۹۵) یکی از مهم‌ترین مولفه‌ها و ضرورت‌های مهم شهروندی را ویژگی جرات ورزی می‌دانند (حکمتی، ۱۳۸۱، ص ۱۱). گاهی اوقات ترس از دست دادن گروه و احساس تعلق گروهی منجر به آن می‌شود تا دانش آموزان به اکثر انتظارات نا بهنجار گروه - علی رغم آگاهی از ناصحیح بودن رفتار - پاسخ مثبت دهند و قاطعانه اقدام به رد آن نکنند. زیرا به مهارت جرات نه گفتن به عنوان یک ویژگی و صلاحیت میان فردی دست نیافته‌اند. به عقیده‌ی راکز^۹ (۱۹۹۱) جرات ورزی یک مداخله‌ی اولیه و

^۱ - Thomas. s. dee

^۲ - Lliu, Meihui

^۳ - Falks

^۴ - Summers

^۵ - Alberti & Emmonz

^۶ - Landazabal

^۷ - Weston & Went

^۸ - Taylor

^۹ - Rakes

اصلی برای سازگاری با دنیای جدید- مطابق با نیازهای شخص و همچنین مردم - در محیط ناپایدار و پر هرج و مرج امروزی است (به نقل از رحیمیان بوگر، ۱۳۸۶، ص ۳۰).

کیر^۱ (۱۹۹۹) در بررسی و جمع‌بندی از مطالعات تطبیقی انجام شده در کشورهای مختلف وجود سه رویکرد اصلی در برنامه‌ی درسی آموزش شهروندی، با نام‌های برنامه‌ی درسی مجزا، تلفیقی و میان رشته‌ای را تشخیص داده است. در رویکرد مجزا، برنامه‌ی درسی بخشی از یک دوره‌ی کلی‌تر، با عنوان علوم اجتماعی یا مطالعات اجتماعی است که با سایر موضوع‌ها و حوزه‌های برنامه‌ی درسی پیوند داده شده است. در رویکرد میان رشته‌ای، آموزش شهروندی نه یک موضوع یا درس مجزا و نه بخشی از یک دوره‌ی تلفیقی است؛ بلکه در عوض تمامی برنامه‌ی درسی را در برمی‌گیرد که در موضوعات درسی گنجانیده شده است. بعضی کشورها رویکرد مختلفی را نسبت به آموزش شهروندی همراه با یک رویکرد باز تلفیقی - که در برنامه‌ی درسی ابتدایی بسیار رایج تر است - برگزیده اند که به تخصصی‌تر شدن آموزش شهروندی یا دوره‌های تعلیمات مدنی در برنامه‌ی درسی مقاطع بعدی منجر شده است. در بعضی کشورها آموزش شهروندی بخشی از مقررات آموزشی برنامه‌ی درسی پایه‌ی مشترک درس ملی است، در حالی که در سایر کشورها مبتنی بر مقررات نبوده و آزادی بیشتری را به ایالت‌ها، مناطق، شهرستان‌ها، مدارس و معلمان می‌دهد (گوازی، ۱۳۸۷، ص ۲۷).

در پژوهشی که توسط پورتا و همکاران (۲۰۰۱) بر روی ۲۸ کشور انجام شد، دانش و نگرش دانش آموزان چهارده ساله در رابطه با ابعاد سیاسی، اجتماعی و اقتصادی تربیت شهروندی مورد بررسی قرار گرفت، نتایج تحقیق بیانگر این بود که بین آگاهی و دانش شهروندی افراد چهارده ساله‌ی کشورهای مورد مطالعه، تفاوت چندانی وجود نداشته است اما در مورد نگرش‌ها، دامنه‌ی تغییرات بین کشورها بیشتر است. برآیند مطالعه‌ی پورتا و همکارانش این است که به همان اندازه که آموزش ریاضیات و علوم از اهمیت ملی برخوردار است، کشورها بایستی در جهت اعتلای آموزش شهروندی نیز تلاش نمایند (به نقل از ایزدی و آقامحمدی، ۱۳۸۶، ص ۱۸).

^۱ - Kerr

فینلی^۱ (۲۰۰۳) با بررسی و تجزیه و تحلیل کتاب‌های درسی تاریخ مقاطع عمومی آمریکا به این نتیجه رسیده است که به طور متوسط ۸۹/۱ درصد صفحات کتاب به موضوع جنگ اختصاص یافته اند در حالی که به طور متوسط فقط ۴/۹۴ درصد صفحات کتاب به موضوع صلح پرداخته است و این در حالیست که تربیت شهروندان صلح جو از مهمترین مولفه‌های تربیت شهروند جهانی است (جینگ لین^۲، ۲۰۰۷).

مطالعات انجام شده در حوزه‌ی آموزش شهروندی در کشورهای مختلف (مطالعات کریک و چیودو)^۳ نشان داد که؛ حتی در ابعاد اجتماعی و سیاسی تربیت شهروندی که بیشتر از سایر ابعاد مورد تاکید برنامه ریزان درسی بوده، شکاف محسوسی تا حد مطلوب احساس می شود، اگرچه به معنی کلی و در حالت تلقی لفظی، در بعد سیاسی و اجتماعی تربیت شهروندی کشورها با هم اشتراکاتی دارند ولی در محتوا و اولویت کیفیت آموزش، بسیار با یکدیگر متفاوتند (چیودو، ۲۰۰۵، ص ۲۳).

در پژوهش آشتیانی و همکاران (۱۳۸۵) که با هدف ارزیابی و اولویت بندی مهارت‌های شهروندی مورد نیاز برای تدریس آن‌ها در مقطع دبستان انجام پذیرفت، به ترتیب متغیرهای مردم سالاری، مشارکت سیاسی، انجمن‌های محلی، هنجارهای اجتماعی و مولفه‌های اقتصادی، بیشترین حد امتیاز را به خود اختصاص دادند (آشتیانی و همکاران، ۱۳۸۵).

پژوهشی که با عنوان جایگاه فرهنگ‌های قومی در تربیت شهروندی توسط عسکریان (۱۳۸۵)، انجام شده، نشان می دهد که در برنامه‌ی درسی مدارس ایران تسهیلات لازم برای برقراری رابطه‌ی مطلوب اقوام حاشیه ای کشور با سایر اقوام مرکزی بسیار ضعیف بوده و شاخص احساس همگرایی ملی در برنامه‌ی درسی، پایین تر از حد انتظار (حدود ۴۶ درصد) برآورد شده است. در نتیجه، پایین بودن احساس همگرایی ملی پرورش دانش آموزان در سایر ابعاد شهروندی (سیاسی، اجتماعی، اخلاقی، اقتصادی و ...) را تحت تاثیر قرار می دهد. پیشنهاد اصلی پژوهش فوق این است که تصمیم گیری‌های آموزشی در امر برنامه ریزی درسی، به منظور تربیت شهروند مطلوب جامعه، باید با مشارکت نمایندگان اقوام اتخاذ شود.

1- Fienly

2- Jing Line

3- Crick & Chiodo

نتایج تحلیل محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی نشان می‌دهد که، ۵۸ درصد از کل فراوانی واحدهای تحلیل این کتاب مربوط به بعد دینی و ۲۶/۷ درصد نیز مربوط به بعد سیاسی است. این در حالی است که به ابعاد اسطوره‌های ملی، نمادهای ملی، خرده فرهنگ‌های قومی، تعاملات بین المللی و افتخارات ملی، به هیچ وجه پرداخته نشده است. از سوی دیگر، ارزش‌های ملی و میراث فرهنگی نیز بخش بسیار ناچیزی را (۳/۴۳ درصد) به خود اختصاص داده اند. اما در کتاب تعلیمات اجتماعی دوم راهنمایی، بعد دینی با ۷۰/۶ درصد بیشترین میزان فراوانی را دارد. پس از آن بعد سیاسی است، که دارای فراوانی، ۱۱/۷۶ درصد است. از سوی دیگر، ابعاد هنجارهای ملی، میراث فرهنگی، اسطوره‌های ملی، خرده فرهنگ‌های قومی، تعاملات بین المللی و افتخارات ملی، مورد کم توجهی قرار گرفته است. داده‌های به دست آمده از تحلیل محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی سال سوم نیز نشان دهنده‌ی آن است که در این کتاب، نسبتاً ابعاد سیاسی و دینی حضور دارند ولی از سایر مؤلفه‌های هویتی و ملی خبری نیست (شمشیری و نوشادی، ۱۳۸۶، ص ۷۳ و ۷۲).

وزیری و جهانی (۱۳۸۵) در اولویت بندی مهارت‌های شهروندی مورد نیاز دانش آموزان دبستان‌های شهرستان زلزله زده‌ی بم، مهارت‌های شهروندی مورد نیاز دانش آموزان در شرایط یاد شده را به ترتیب زیر اولویت بندی کرده اند. ۱. مهارت‌های حل مساله ۲. مهارت تصمیم گیری ۳. مهارت روابط موثر اجتماعی ۴. مهارت مقابله با هیجان و استرس ۵. مهارت شهروند جهانی بودن ۶. مهارت تفکر انتقادی ۷. مهارت‌های اقتصادی در اداره زندگی ۸. مهارت به کار بردن نکات ایمنی ۹. بهداشت جسمی ۱۰. همچنین مسئول بودن و همدلی را از الزامات فوری برنامه‌ی درسی در خصوص تربیت شهروندی دانسته اند (وزیری و جهانی، ۱۳۸۵، صص ۲۷-۲۵).

از آنجا که در طراحی وضع مطلوب برنامه‌های تربیتی، تحلیل و توصیف شرایط موجود بسیار حایز اهمیت است، تلاش پژوهش حاضر بر آن است که تا حد امکان تصویر مناسبی از وضعیت فعلی برنامه‌ی درسی دوره‌ی راهنمایی را از نظر پرداختن به ابعاد تربیت شهروندی، ترسیم نماید تا برنامه ریزی‌های آتی در این زمینه، واقع بینانه تر طراحی شوند.

سوال‌های تحقیق

۱. مهارت‌های مورد نیاز بعد اجتماعی تربیت شهروندی در برنامه‌ی درسی دوره‌ی راهنمایی از دیدگاه معلمان و کارشناسان کدام است؟
۲. مهارت‌های مورد نیاز بعد فردی تربیت شهروندی در برنامه‌ی درسی دوره‌ی راهنمایی از دیدگاه معلمان و کارشناسان کدام است؟
۳. مهارت‌های مورد نیاز بعد فرهنگی تربیت شهروندی در برنامه‌ی درسی دوره‌ی راهنمایی از دیدگاه معلمان و کارشناسان کدام است؟
۴. مهارت‌های مورد نیاز بعد اقتصادی تربیت شهروندی در برنامه‌ی درسی دوره‌ی راهنمایی از دیدگاه معلمان و کارشناسان کدام است؟
۵. مهارت‌های مورد نیاز بعد سیاسی تربیت شهروندی در برنامه‌ی درسی دوره‌ی راهنمایی از دیدگاه معلمان و کارشناسان کدام است؟

روش

این پژوهش از نظر هدف، از نوع پژوهش‌های کاربردی است، زیرا توسعه‌ی دانش کاربردی و ارابه‌ی راهکارهای سازنده و عملی در ارتباط با آموزش شهروندی در برنامه‌ی درسی دوره راهنمایی تحصیلی، مرکز توجه آن بوده، و از نظر شیوه اجرا، روش پژوهش توصیفی پیمایشی^۱ را مورد استفاده قرار داده است. (مبتهی بر نظر سنجی از معلمان و کارشناسان بوده است).

جامعه آماری پژوهش حاضر شامل دو گروه آزمودنی با تعداد ۲۷۵۷ نفر، به شرح زیر می باشد: الف) کارشناسان برنامه ریزی مقطع راهنمایی آموزش و پرورش قزوین، که تعداد آنها ۶ نفر است، البته با پوشش متخصصین و مدرسین دانشگاه‌ها مجموع این دو گروه تحت عنوان کارشناس ۳۰ نفر برآورد شده، که به صورت تمام شماری، نظرات همه‌ی آنها مورد پیمایش قرار گرفته است.

ب) معلمان مقطع راهنمایی تحصیلی شهرستان قزوین که تعداد آنها، بنا بر آمار ارائه شده، ۲۷۲۷ نفر است که با استفاده از روش نمونه گیری تصادفی طبقه ای، ۲۷۶ نفر آنها به عنوان نمونه‌ی آماری پژوهش، انتخاب شدند. به منظور جلوگیری از ریزش و افت آزمودنی‌ها و تاثیر این

^۱. Survey research

عامل در اعتبار نتیجه پژوهش تعداد ۲۵ عضو جدید، به حجم نمونه‌ی آماری (۲۷۶ معلم) اضافه گردید که در این مورد نیز سهم معلمان زن و ناحیه یک آموزشی بیشتر بوده است. در نهایت از بین هر دو گروه آزمودنی ۳۱۶ پرسشنامه به پژوهشگر برگردانده شد. توزیع جمعیت معلمان به تفکیک ناحیه و جنسیت در جدول (شماره ۱) آمده است.

جدول ۱. تعداد معلمان بر حسب ناحیه و جنسیت

جنسیت ناحیه	مرد		زن		جمع
	نمونه	جامعه	نمونه	جامعه	
یک	۶۸	۶۷۳	۹۸	۱۶۴۱	۱۶۶
دو	۴۶	۴۵۶	۶۴	۱۰۸۶	۱۱۰
جمع	۱۱۴	۱۱۲۹	۱۶۲	۲۷۲۷	۲۷۶

منبع: (دفتر تأمین نیروی انسانی، اداره کل آموزش و پرورش شهرستان قزوین، ۱۳۸۷)

ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه‌ی محقق ساخته‌ی است. این پرسشنامه بر طبق مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت تنظیم گردیده، سوالات آن برای هر دو گروه معلمان و کارشناسان یکسان است و نارسایی‌های تربیت شهروندی از بعد فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فردی را از نظر هر دو گروه مورد بررسی قرار می‌دهد. برای اطمینان از روایی^۱ ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه مذکور در اختیار اساتیدی از گروه‌های اقتصاد، علوم اجتماعی، علوم تربیتی، روان‌شناسی، حقوق و علوم سیاسی قرار گرفت. گویه‌های مشابه و غیر ضروری در هم ترکیب شده و چند گویه جدید توسط این اساتید اضافه گردید. به منظور بررسی میزان پایایی^۲ ابزار تحقیق، پرسشنامه موجود به شکل تصادفی در اختیار ۲۵ نفر از افراد جامعه آماری قرار گرفت و با استفاده از فرمول ضریب آلفای کرونباخ^۳، پایایی سوالات آزمون ۰/۸۲ به دست آمد.

به منظور تحلیل داده‌ها، روش‌های آمار توصیفی (برای محاسبه فراوانی و درصد فراوانی پاسخ آزمودنی‌ها در هر گویه)، آزمون آمار استنباطی تی تک نمونه‌ای (به منظور مقایسه‌ی وضعیت موجود و مطلوب برنامه‌ی درسی در پرداختن به مهارت‌های شهروندی، یا تعیین نیاز و عدم نیاز هر کدام از گویه‌ها) و آزمون فریدمن (جهت اولویت بندی نیازها) مورد استفاده قرار گرفتند.

^۱ - Validity

^۲ - Reliability

^۳ - Cronbach Alpha

یافته‌ها

سوال اول: مهارت‌های مورد نیاز بعد اجتماعی تربیت شهروندی در برنامه‌ی درسی دوره‌ی

راهنمایی از دیدگاه معلمان و کارشناسان کدام است؟

جدول ۲. نظر نمونه مورد بررسی در رابطه با نیاز یا عدم نیاز هر کدام از گویه‌های بعد اجتماعی تربیت

شهروندی

رتبه میانگین	نیاز یا عدم نیاز	تک نمونه	انحراف استاندارد	میانگین	مهارت‌های بعد اجتماعی تربیت شهروندی
۷/۳۹	نیاز	۳/۴۲	۱/۲۳	۳/۲۳	پرورش روحیه احترام به قانون و الزام به رعایت آن
۶/۵۵	عدم	۰/۰۹	۱/۱۳	۳/۰۱	پرورش روحیه امر به معروف و نهی از منکر در دانش آموزان
۷/۰۴	نیاز	۲/۴	۱/۰۵	۳/۱۴	آشنایی دانش آموزان، با راه‌های حفاظت از محیط زیست
۷/۰۹	نیاز	۳/۰۴	۱/۰۹	۳/۱۸	پرورش سعه صدر و تحمل آرای مخالف دیگران در دانش آموزان
۶/۹۲	نیاز	۱/۷۵	۱/۱۲	۳/۱۱	پرورش روحیه خدمت رسانی به مردم و بهزیستی اجتماعی
۷/۱۵	نیاز	۳/۱۴	۱/۱۰	۳/۱۹	ایجاد روحیه همکاری و مسئولیت پذیری خودجوش با نهادهای ملی و محلی در دانش آموزان
۷/۲۱	نیاز	۳/۳۶	۱/۰۵	۳/۲۰	پیشنهاد و ارایه راهکارهای متنوع در خصوص مسایل جامعه محلی، ملی و جهانی
۶/۹۵	عدم	۱/۹۰	۱/۰۹	۳/۱۲	توجه به ارزش‌های اجتماعی، که در کانون اخلاق جامعه قرار دارند
۷/۰۵	نیاز	۲/۸۰	۱/۰۸	۳/۱۷	مهارت تصمیم گیری در رهبری و هدایت موثر دیگران
۶/۷۵	نیاز	۰/۲۹	۱/۱۴	۳/۰۱	فراهم سازی مقدمات برخورداری دانش آموزان از زندگی شایسته انسانی و اجتماعی
۷/۱۵	نیاز	۳/۲۶	۱/۱۰	۳/۲۰	فراهم سازی فضا برای مشارکت، ارتقاء کارهای تیمی و رقابت سالم
۶/۷۳	عدم	۱/۲۳	۱/۱۴	۳/۰۷	ضرورت توجه به نحوه همکاری و مشارکت دانش آموزان در حل مسائل مختلف جامعه به طور گروهی
۶/۹۸	نیاز	۲/۲۱	۱/۱۱	۳/۱۴	احساس همدلی و همدردی و درک دیگران خصوصاً در لحظات سخت و دشوار
	عدم				
	نیاز				
	نیاز				

از نظر نمونه‌ی آماری (کارشناسان و معلمان) نیازهای برنامه‌ی درسی دوره‌ی راهنمایی در بعد

اجتماعی تربیت شهروندی مطابق نتایج رتبه بندی آزمون فریدمن به ترتیب سه اولویت برتر عبارتند

از: نیاز به پرورش روحیه‌ی احترام به قانون و الزام به رعایت آن^۱، پیشنهاد و ارایه‌ی راهکارهای متنوع در خصوص جامعه‌ی محلی، ملی و جهانی با نگاهی مسئولانه، و ایجاد روحیه‌ی همکاری و مسئولیت‌پذیری خودجوش با نهادهای ملی و محلی در دانش‌آموزان. به عبارت دیگر میزان توجه برنامه‌ی درسی فعلی دوره‌ی راهنمایی، به این مولفه‌ها ناکافی بوده و از این بابت آسیب‌پذیری شدیدتری دارد.

سوال دوم: مهارت‌های مورد نیاز بعد فردی تربیت‌شهروندی در برنامه‌ی درسی دوره راهنمایی از دیدگاه معلمان و کارشناسان کدام است؟

^۱ - نحوه تشخیص نیاز یا عدم نیاز گویه‌ها براساس آزمون تی تک نمونه ای:

H0: از نظر معلمان و کارشناسان بین میزان توجه فعلی برنامه‌ی درسی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی به گویه‌های اجتماعی تربیت‌شهروندی با وضعیت مطلوب آن تفاوت معنا داری آماری وجود ندارد.
 با توجه به داده‌های جدول شماره ۲ چون t محاسبه شده $(3/42)$ در سطح خطاپذیری ۵ درصد و با درجه‌ی آزادی ۲۷۵ از مقدار بحرانی t جدول $(1/96)$ بزرگتر است. پس فرض صفر رد می‌شود یعنی بین میزان توجه فعلی برنامه‌ی درسی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی به گویه‌ی پرورش روحیه‌ی احترام به قانون و الزام به رعایت آن، با وضعیت مطلوب تفاوت معنا دار آماری وجود دارد و این گویه مورد نیاز برنامه‌ی درسی است. مقادیر سطح خطاپذیری، درجه‌ی آزادی و مقدار بحرانی t جدول $(1/96)$ ، به منظور تطبیق t محاسبه شده با جدول، در تمام بررسی‌های پژوهش فعلی، یکسان و بدون تغییر است، بنابراین از نگارش مجدد آنها تا وقتی که مقادیر فوق‌تغییری نداشته باشند، خودداری می‌گردد.

جدول ۳. نظر نمونه مورد بررسی در رابطه با نیاز یا عدم نیاز هر کدام از گویه‌های بعد فردی تربیت شهروندی

رتبه میانگین	نیاز یا عدم نیاز	t تک نمونه	انحراف استاندارد	میانگین استاندارد	مهارت‌های بعد فردی تربیت شهروندی
۳/۱۶	نیاز	۲/۸۳	۱/۰۶	۳/۱۶	روحیه اعتماد به نفس (خود پنداری مثبت)
۳/۱۳	نیاز	۲/۰۹	۱/۱۰	۳/۱۳	پرورش قوه قضاوت صحیح و روحیه علمی در دانش آموزان
۳/۱۹	نیاز	۲/۹۳	۱/۱۱	۳/۱۹	تاکید بر پرورش روحیه مسئولیت پذیری و جرات در ابراز اندیشه‌ها
۳/۱۶	نیاز	۲/۵۰	۱/۱۰	۳/۱۶	کمک به دانش آموزان در شناخت قابلیت‌ها و استعدادهاشان
۳/۱۷	نیاز	۲/۸۳	۱/۰۹	۳/۱۷	ایجاد روحیه جستجوگری، کنترل و اصرار در دستیابی به اطلاعات در دانش آموزان
۳/۰۷	عدم نیاز	۱/۲۲	۱/۱۵	۳/۰۷	آشنایی دانش آموزان با روش‌های نظارت بر اعمال و اصلاح رفتار خود
۳/۱۸	نیاز	۲/۹۶	۱/۱۰	۳/۱۸	طریقه صحیح بروز عواطف و کنترل به موقع آن‌ها
۳/۰۴	عدم نیاز	۰/۶۶	۱/۱۸	۳/۰۴	مقید بودن نسبت به رعایت اصول بهداشت فردی و آراستگی شخصی
۳/۱۲	نیاز	۲/۰۶	۱/۱۰	۳/۱۲	پرورش روحیه تعهد و وفای به عهد در دانش آموزان و احترام به اصول اخلاقی
۳/۰۲	عدم نیاز	۰/۳۹	۱/۱۵	۳/۰۲	ضرورت کاربرد نظم و برنامه ریزی و رعایت نکات ایمنی در امور مختلف زندگی فردی
۳/۱۲	عدم نیاز	۱/۹۱	۱/۱۷	۳/۱۲	توسعه انگیزه پیشرفت، اندیشه ورزی و ژرف اندیشی در دانش آموزان
۳/۱۳	نیاز	۲/۰۵	۱/۱۷	۳/۱۳	ضرورت یادگیری مهارت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات
۳/۱۷	نیاز	۲/۸۳	۱/۱۰	۳/۱۷	توانایی تفکر منطقی، بیان صریح اندیشه‌ها و خواندن و نوشتن توأم با ادراک
۳/۱۷	نیاز	۲/۸۳	۱/۰۹	۳/۱۷	استقلال فکری - عملی دانش آموزان و تمایل به تفکر خلاق و واگرا توسط آن‌ها در حل مسائل

از دیدگاه معلمان و کارشناسان برنامه‌ی درسی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی، در بعد فردی تربیت شهروندی، تنها در زمینه‌ی گویه‌های؛ آشنایی دانش آموزان با روش‌های نظارت بر اعمال و اصلاح رفتار خود، مقید بودن نسبت به رعایت اصول بهداشت فردی و آراستگی شخصی، ضرورت کاربرد نظم و برنامه ریزی و رعایت نکات ایمنی در امور مختلف زندگی فردی، و توسعه‌ی انگیزه‌ی پیشرفت، اندیشه ورزی و ژرف اندیشی در دانش آموزان، آموزش‌های لازم را ارایه داده و سایر مولفه‌های بعد فردی تربیت شهروندی مورد غفلت برنامه ریزان درسی واقع شده است. براساس نتیجه‌ی رتبه بندی میانگین‌ها، گویه‌ی تاکید بر پرورش روحیه‌ی مسئولیت پذیری و جرات در ابزار اندیشه‌ها، بالاترین رتبه، و گویه‌ی ضرورت یادگیری مهارت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات پایین ترین رتبه‌ی نیازها را به خود اختصاص داده اند.

سوال سوم: مهارت‌های مورد نیاز بعد فرهنگی تربیت شهروندی در برنامه‌ی درسی دوره راهنمایی از دیدگاه معلمان و کارشناسان کدام است؟

جدول ۴. نظر نمونه مورد بررسی در رابطه با نیاز یا عدم نیاز هر کدام از گویه‌های بعد فرهنگی تربیت

شهروندی

رتبه میانگین	نیاز یا عدم نیاز	تک نمونه	انحراف استاندارد	میانگین	مهارت‌های بعد فرهنگی تربیت شهروندی
۸/۱۴	نیاز	۲/۷۳	۱/۰۶	۳/۱۶	درونی نمودن روحیه علمی و پژوهش محوری به عنوان یک رویکرد فرهنگی
۸/۲۶	نیاز	۲/۰۹	۱/۱۰	۳/۱۳	پرورش روحیه حفظ و حراست از دستاوردهای گذشتگان و فرهنگ قومی
۸/۰۰	عدم نیاز	۱/۳۶	۲/۰۲	۳/۱۵	تاکید بر آشنایی با اعیاد ملی- مذهبی و آداب و رسوم خاص آن‌ها
۸/۲۰	نیاز	۲/۶۵	۱/۱۰	۳/۱۶	شناسایی الگوهای اخلاقی، اسطوره‌های ملی و شخصیت‌های برجسته علمی- مذهبی
۸/۱۸	نیاز	۲/۷۰	۱/۱۰	۳/۱۷	ایجاد و پرورش نگاهی نقادانه و آینده نگر نسبت به فعالیت‌های فرهنگی جامعه
۷/۹۲	عدم نیاز	۱/۶۹	۱/۱۲	۳/۱۰	تاکید بر ادبیات و سبک درست نگارش فارسی
۸/۰۹	نیاز	۲/۲۱	۱/۱۱	۳/۱۳	آشنایی دانش آموزان با آثار فرهنگی و هنری (موسیقی، شعر و...)
۸/۱۹	نیاز	۱/۴۳	۲/۰۰	۳/۱۶	رعایت حقوق دیگران و فرهنگ استفاده از وسایل جمعی و عمومی (اتوبوس، فضاها سبز و ...)
۸/۳۲	نیاز	۳/۲۷	۱/۱۱	۳/۲۰	معرفی آداب و رسوم و آیین‌های مناطق مختلف کشور به دانش آموزان
۷/۴۰	عدم نیاز	۰/۵۷	۱/۱۷	۳/۰۳	روحیه کمک به افراد کم توان، سالمند و ... به عنوان یک فرهنگ درونی شده
۸/۱۵	نیاز	۳/۰۲	۱/۱۵	۳/۱۹	شناخت ادبیات فارسی به عنوان جلوه گاه ذوق و هنر و مظهر وحدت ملی
۷/۶۰	عدم نیاز	۱/۵۹	۱/۱۳	۳/۱۰	روحیه پرهیز از رسوم منحط و خرافی
۸/۱۹	نیاز	۲/۹۶	۱/۱۰	۳/۱۸	شناخت محیط زیست محلی و ملی، حساسیت نسبت به حفظ و نگهداری آن
۰/۷	نیاز	۲/۰۵	۱/۱۷	۳/۱۳	قدردانی از الگوهایی که کوشش خستگی ناپذیر خود را متعهدانه صرف خدمت و آبادانی کشور کرده اند
۸/۲۳	نیاز	۲/۲۱	۱/۱۱	۳/۱۴	ارزش سنجی صحیح و توسعه فرهنگ و تمدن کهن ایرانی

از دیدگاه نمونه‌ی آماری پژوهش حاضر در برنامه ریزی درسی فعلی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی، ترتیب اولویت اول تا سوم، مهارت‌های مورد نیاز بعد فرهنگی تربیت شهروندی عبارتند از: معرفی آداب و رسوم و آیین‌های مناطق مختلف کشور به دانش آموزان، پرورش روحیه‌ی حفظ و حراست از دستاوردهای گذشتگان و فرهنگ قومی، و ارزش سنجی صحیح و توسعه‌ی

فرهنگ و تمدن کهن ایرانی، که میزان توجه برنامه درسی فعلی به این مولفه‌ها کافی نیست، همچنین گویه‌ی قدردانی از الگوهایی که کوشش خستگی ناپذیر خود را متعهدانه صرف خدمت و آبادانی کشور کرده اند، حایز پایین ترین رتبه می‌باشد. از جهتی نمونه‌ی آماری معتقدند که: در برنامه‌ی درسی فعلی این دوره، به مهارت‌های؛ تاکید بر آشنایی با اعیاد ملی- مذهبی و آداب و رسوم خاص آن‌ها، تاکید بر ادبیات و سبک درست نگارش فارسی، روحیه‌ی کمک به افراد کم توان، سالمند و ... به عنوان یک فرهنگ درونی شده، و روحیه‌ی پرهیز از رسوم منحط و خرافی، به اندازه‌ی کافی پرداخته شده و این مهارت‌ها مورد نیاز برنامه‌ی درسی فعلی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی نیست.

سوال چهارم: مهارت‌های مورد نیاز بعد اقتصادی تربیت شهروندی در برنامه‌ی درسی دوره راهنمایی از دیدگاه معلمان و کارشناسان کدام است؟

جدول ۵. نظر نمونه مورد بررسی در رابطه با نیاز با عدم نیاز هر کدام از گویه‌های بعد اقتصادی تربیت

شهروندی					
رتبه میانگین	نیاز یا عدم نیاز	t تک نمونه	انحراف استاندارد	میانگین	مهارت‌های بعد اقتصادی تربیت شهروندی
۷/۸۹	نیاز	۲/۱۵	۱/۱۲	۳/۱۴	آشنایی با محدودیت مالی و به تبع آن اولویت بندی در خرید موارد ضروری
۷/۷۸	نیاز	۲/۲۱	۱/۱۰	۳/۱۳	کمک به دانش آموزان در جهت انتخاب استانداردهایی برای هدایت هزینه‌هایشان
۶/۸۸	عدم نیاز	-۰/۷۷	۱/۳۰	۲/۹۴	پرورش روحیه ساده زیستی و پرهیز از اسراف
۵/۶۴	عدم نیاز	-۱/۷۱	۳/۲۵	۲/۶۹	زمینه‌های توانایی در تولید و پیشرفت اقتصادی و نفع عمومی برای جامعه
۷/۹۰	نیاز	۲/۲۰	۱/۰۹	۳/۱۴	آموزش صلاحیت‌ها و عوامل مهم در یک انتخاب مناسب برای خرید
۷/۹۲	نیاز	۲/۴۰	۱/۱۲	۳/۱۵	آموزش صرفه جویی و درک اقتصادی خانوار به دانش آموزان
۶/۹۰	عدم نیاز	-۱/۱۷	۱/۲۰	۲/۹۲	آشنایی با راه‌های مشارکت اقتصادی، نحوه عملکرد بانک‌ها و سایر موسسات اقتصادی
۷/۵۰	عدم نیاز	-۰/۲۳	۱/۲۱	۳/۰۱	تبیین رابطه بین سطح تحصیلات و کیفیت آن، با توسعه اقتصادی کشور
۸/۱۰	نیاز	۳/۶۱	۱/۱۴	۳/۲۳	ارایه یک الگوی عملی و درست مصرف در همه زمینه‌ها
۷/۹۳	نیاز	۲/۵۵	۱/۱۰	۳/۱۵	ضرورت استفاده از فناوری‌های جدید در مبادلات اقتصادی
۷/۲۴	عدم نیاز	-۱/۷۶	۱/۱۱	۲/۸۹	آشنایی دانش آموزان با روش‌های پس انداز و اهمیت آن
۷/۷۵	نیاز	۲/۰۷	۱/۰۸	۳/۱۳	کمک به دانش آموزان در مدیریت زمان (اقتصادی ترین کالا) و بهره وری از اوقات فراغت خود
۸/۰۱	نیاز	۲/۸۱	۱/۱۲	۳/۱۸	استفاده صحیح از منابع ملی و انرژی، و تلقی آن به عنوان شاخص توسعه یافتگی یک کشور
۷/۵۸	عدم نیاز	۱/۸۰	۱/۱۴	۳/۰۷	نقش کار به عنوان محوری ترین عامل اقتصاد اسلامی و درک رابطه آن با توزیع ثروت

معلمان و کارشناسان با فراوانی قابل توجهی وجود نارسایی در برنامه‌ی درسی فعلی را از لحاظ میزان پرداختن به بعد اقتصادی تربیت شهروندی مورد تاکید قرار داده اند. براساس نظر نمونه آماری وضعیت برنامه درسی مقطع راهنمایی تحصیلی، از حیث پرداختن به مولفه‌های اقتصادی تربیت شهروندی، مانند گویه‌های آرایه‌ی یک الگوی عملی و درست مصرف در همه زمینه‌ها، استفاده صحیح از منابع ملی و انرژی و تلقی آن به عنوان شاخص توسعه یافتگی یک کشور، ضرورت استفاده از فناوری‌های جدید در مبادلات اقتصادی، و آموزش صرفه جویی و درک اقتصاد خانوار را بسیار ضعیف و نگران کننده تلقی کرده اند. که از بین این نیازها، بر اساس آزمون

فریدمن گویه‌ی ارایه‌ی یک الگوی عملی و درست مصرف در همه زمینه‌ها، بالاترین رتبه، و گویه‌ی کمک به دانش آموزان در مدیریت زمان (اقتصادی ترین کالا) و بهره‌وری از اوقات فراغت خود، پایین ترین رتبه‌ی نیازها را دارا می‌باشد.

سوال پنجم: مهارت‌های مورد نیاز بعد سیاسی تربیت شهروندی در برنامه‌ی درسی دوره راهنمایی از دیدگاه معلمان و کارشناسان کدام است؟

جدول ۶. نظر نمونه مورد بررسی در رابطه با نیاز یا عدم نیاز هر کدام از گویه‌های بعد سیاسی تربیت شهروندی

رتبه میانگین	نیاز یا عدم نیاز	t تک نمونه	انحراف استاندارد	میانگین	مهارت‌های بعد سیاسی تربیت شهروندی
۱۲/۷۱	نیاز	۲/۶۷	۱/۱۶	۳/۱۷	آشنایی دانش آموزان با ادیان و فرهنگ‌های گوناگون
۱۲/۷۶	نیاز	۳/۰۸	۱/۰۹	۳/۱۸	تاکید بر آموزش راه و رسم مردم سالاری به عنوان بهترین و عاقلانه ترین شیوه زندگی
۱۳/۰۴	نیاز	۲/۶۸	۱/۹۵	۳/۲۹	توجه به مساله امنیت اجتماعی و حفظ و کرامت انسان‌ها توسط دولت‌ها
۱۲/۲۳	عدم نیاز	۱/۴۳	۱/۱۰	۳/۰۸	تقویت علاقه دانش آموزان به مشارکت در گروه‌های سیاسی
۱۲/۵۵	نیاز	۳/۲۳	۱/۱۳	۳/۲۰	تاثیر پذیری برنامه درسی از فرهنگ‌ها و قومیت‌های مختلف موجود در کشور
۱۲/۵۸	عدم نیاز	-۱/۹۳	۱/۱۹	۲/۸۵	تاکید بر رفع تبعیض نژادی و رد تعصبات قوم گرایانه
۱۲/۷۰	نیاز	-۲/۸۷	۱/۰۹	۲/۸۲	آشنایی دانش آموزان با سازمان‌های جهانی مثل یونسکو، سازمان ملل و...
۱۲/۹۵	عدم نیاز	-۱/۸۳	۱/۲۰	۲/۸۸	تقویت روحیه وطن خواهی و عشق جاودانه به ملت در دانش آموزان
۱۲/۶۴	نیاز	۳/۲۴	۱/۱۴	۳/۲۱	پایبندی به آموزش مفاهیمی مانند صلح و حقوق بشر
۱۳/۳۶	نیاز	۲/۳۲	۱/۱۴	۳/۱۴	اهمیت حیاتی وجود طرز تفکر و رویه‌های متنوع در سیاست
۱۲/۸۹	عدم نیاز ^۱	-۰/۶۳	۱/۱۵	۲/۹۶	ترغیب دانش آموزان در جهت واکنش نسبت به وقایع روز محله و کشور خود
۱۲/۷۱	عدم نیاز	-۱/۲۵	۱/۱۷	۲/۹۲	تقویت ارزش‌های اجتماعی که در کانون اخلاق جامعه قرار دارند
۱۲/۷۵	عدم نیاز	-۰/۳۴	۱/۱۴	۲/۹۸	احترام به آزادی بیان و مذهب

^۱ . لازم به توضیح است که قدر مطلق مقادیر منفی تی (t) با مقدار بحرانی تی (t) جدول تطبیق داده شده، و بر اساس آن نیاز یا عدم نیاز مهارت مورد نظر تحت بررسی قرار گرفته است.

۱۲/۹۹	نیاز	-۲/۰۹	۱/۱۳	۲/۸۸	بهره گیری از فرصت های جهانی شدن ضمن حفظ فرهنگ اصیل ایرانی
۱۲/۹۰	نیاز	-۳/۶۴	۱/۲۲	۲/۷۵	تشویق و تحریک دانش آموزان در جهت انتخاب مدیریت خرد و کلان شهر و محله
۱۲/۶۸	عدم نیاز	-۰/۴۵	۱/۱۲	۲/۹۷	شفافیت اصل حقوق دادرسی یکسان در برابر قانون، برای دانش آموزان
۱۲/۹۰	عدم نیاز	-۱/۲۹	۱/۲۶	۲/۹۰	ارایه دانش لازم در خصوص شیوه های انتخاب رئیس جمهور، نمایندگان و...
۱۳/۱۴	نیاز	۳/۱۰	۱/۱۰	۳/۱۹	آگاهی و بینش لازم در زمینه تعهدات متقابل دولت و شهروندان
۱۲/۶۱	عدم نیاز	۱/۴۵	۱/۱۶	۳/۰۹	علاقتمندی دانش آموزان به شرکت در بهبود امور شهر، جامعه و کشور خود
۱۲/۳۲	نیاز	۲/۶۵	۱/۱۳	۳/۱۵	تلقی قانون گرایی، اطاعت از قانون و میهن پرستی به عنوان لازمه رفاه و امنیت اجتماعی
۱۲/۷۱	نیاز	۳/۲۳	۱/۱۳	۳/۲۰	به رسمیت شناختن شهروندی ایرانیان غیر مسلمان و آموزش آن به دانش آموزان
۱۰/۷۵	نیاز	۳/۰۳	۲/۵۴	۳/۴۳	توانایی تحلیل درست اطلاعات و وقایع و صلاحیت مقاومت در برابر تبلیغات سوء
۱۰/۴۱	نیاز	۲/۶۸	۱/۹۵	۳/۲۹	واکنش دانش آموزان نسبت به تضييع حقوق همسالان خود در سایر کشورها
۱۰/۷۲	نیاز	۲/۷۱	۱/۱۸	۳/۱۸	تمرکز بر برنامه هایی مانند برگزاری انتخابات صوری، بازدید از شهرداری ها و اماکن دولتی

از نگاه کارشناسان و معلمان سه مورد از مهمترین نیازهای سیاسی، که برنامه‌ی درسی فعلی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی، نسبت به آن‌ها توجه کافی ننموده عبارتند از: اهمیت حیاتی وجود طرز تفکر و رویه‌های متنوع در سیاست، آگاهی و بینش لازم در زمینه‌ی تعهدات متقابل دولت و شهروندان، و توجه به مساله‌ی امنیت اجتماعی و حفظ و کرامت انسان‌ها توسط دولت‌ها. همچنین گویه‌های؛ واکنش دانش آموزان نسبت به تضييع حقوق همسالان خود در سایر کشورها، تمرکز بر برنامه‌هایی مانند برگزاری انتخابات صوری، بازدید از شهرداری‌ها و اماکن دولتی، و توانایی تحلیل درست اطلاعات و وقایع و صلاحیت مقاومت در برابر تبلیغات سوء، بر طبق نظر نمونه آماری پژوهش به عنوان کم اولویت ترین نیازهای سیاسی برنامه‌ی درسی فعلی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی شناخته شدند.

بحث و نتیجه‌گیری

در جمع بندی و استنتاج کلی نتیجه‌ی این مطالعه می‌توان گفت؛ آموزش شهروندی یک مفهوم چند بعدی، متشکل از مولفه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، اخلاقی، و فرایند یادگیری مستمر است که هدف آن ایجاد مشارکت فعالانه، خردمندانه، مسئولانه، مبتکرانه و همگانی افراد در زندگی انسانی است.

اگر چه تربیت هم به صورت رسمی و هم غیر رسمی انجام می‌پذیرد، ولی از آنجا که آموزش رسمی از روی آگاهی و قصد به برنامه ریزی می‌پردازد و بر اساس نیازهای افراد در ارتباط با خود آن‌ها و جامعه، محتوای برنامه‌ی درسی را تدوین می‌کند، برای اقدام آغازین در خصوص تربیت شهروندی اولویت بیشتری دارد. در این بین کتاب درسی نقش مهمی در برنامه‌ی درسی رسمی ایفا می‌کند، اما در اکثر موارد طراحی محتوای آن به گونه‌ای است که، ابعاد تربیت شهروندی را به صورتی جامع در حیطه‌های دانشی و نگرشی مطمح نظر قرار نداده و روبرو شدن با چالش‌های عمیق و حل خلاقانه‌ی مسایل زندگی، در آن‌ها مورد توجه نیست.

مطابق نظر سنجی از نمونه‌ی آماری پژوهش حاضر، اهم آسیب پذیری برنامه‌ی درسی فعلی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی در ارتباط با مولفه‌های تربیت شهروندی، نه از حیث کمیت، بلکه از نوع کیفیت است. به عبارت بهتر در کتاب‌ها و برنامه‌های تربیتی به این مهارت‌ها و ارزش‌ها پرداخته شده، اما تنها این مطالب ذکر شده و دستمایه لفاظی قرار گرفته است. آنچه می‌بایست مهم باشد شخصیت پذیری و نهادینه شدن این ارزش‌ها در دانش آموزان است. به عنوان مثال اگر چه فراوانی حضور گویه‌های تربیت دینی در برنامه‌ی درسی این دوره‌ی تحصیلی نسبتا بالاست، اما تربیت دینی علی‌الخصوص در حیطه‌های عاطفی (نگرشی) و عملکردی تا حد مطلوب، فاصله‌ی بسیاری دارد. آنچنان که نتایج تحلیل داده‌های آماری نشان می‌دهد آسیب پذیری ابعاد فردی، فرهنگی و سیاسی تربیت شهروندی در برنامه‌ی درسی فعلی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی، نسبت به سایر ابعاد بیشتر بوده است.

در بررسی رابطه‌ی بین سابقه‌ی شغلی آزمودنی‌ها و میزان تشخیص نیاز و نارسایی در ابعاد فردی و سیاسی تربیت شهروندی، مشخص شد که بین سابقه‌ی شغلی آزمودنی‌ها و میزان تشخیص نیاز برنامه‌ی درسی فعلی به مهارت‌های فردی و سیاسی تربیت شهروندی رابطه وجود دارد. بر طبق

اطلاعات به دست آمده، معلمان و کارشناسان دارای سابقه‌ی شغلی ۱۰ سال و بالاتر وجود نیاز در این بعد را با فراوانی بیشتری به ثبت رسانده اند. می توان گفت؛ احتمالاً این آزمودنی‌ها تجربه و تسلط بهتری بر محتوای مطالب درسی دارند و آزمودنی‌های دارای سابقه‌ی کمتر معمولاً محافظه کارتر عمل نموده و فعلاً از ضرورت تغییر در برنامه‌ی درسی اطمینان کامل حاصل نکرده اند. در سایر ابعاد تربیت شهروندی رابطه معناداری با سابقه‌ی شغلی مشاهده نشد.

بررسی بیشتر متغیرهای جانبی هر پنج سوال پژوهشی مطالعه‌ی حاضر حاکی از آن است که؛ توزیع فراوانی دیدگاه معلمان و کارشناسان، در خصوص میزان تشخیص نیاز برنامه‌ی درسی فعلی، به مهارت‌های شهروندی یکسان نبوده و در همه‌ی موارد کارشناسان در مورد میزان توجه برنامه‌ی درسی فعلی به مولفه‌های تربیت شهروندی احساس نیاز بیشتری داشته، و آن را نارسا تلقی نموده اند.

با توجه به دستاوردهای تحقیق، تجربه‌ی محقق در برخورد و مشاهده‌ی عملکرد معلمان هنگام توزیع پرسشنامه‌ها و از طرفی، نقش ارزنده‌ی ایشان در طراحی، علی‌الخصوص اجرا و ارزشیابی برنامه‌ی درسی، به نظر می‌رسد هنوز جایگاه واقعی و ضرورت انکار ناپذیر برنامه‌ی درسی مبتنی بر تربیت شهروندی برای آن‌ها ملموس نیست. بنا بر این پیشنهاد می‌شود دوره‌های آموزشی در قالب آموزش‌های ضمن خدمت برای ایشان -البته به صورت مستمر و نه مقطعی- تدارک دیده شود.

منابع

_____ **راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره‌ی راهنمایی**، (۱۳۸۵)، شورای برنامه

ریزی مطالعات اجتماعی دوره‌ی راهنمایی، دفتر برنامه ریزی و تالیف کتب درسی

_____ **دفتر تامین نیروی انسانی** (۱۳۸۷)، اداره‌ی کل آموزش و پرورش شهرستان قزوین

آشتیانی، ملیحه، یمنی دوزی سرخابی، محمد و فتحی واجارگاه، کورش (۱۳۸۵). لحاظ کردن ارزش‌های شهروندی در برنامه‌ی درسی برای تدریس در دوره دبستان، **فصلنامه‌ی نوآوری‌های آموزشی**،

شماره‌ی ۱۷

آقازاده، احمد (۱۳۸۴). **آموزش و پرورش در کشورهای پیشرفته‌ی صنعتی**، تهران، انتشارات روان آقازاده، احمد (۱۳۸۵). اصول و قواعد حاکم بر فرایند تربیت شهروندی و بررسی سیر تحولات ویژگی‌های

این گونه آموزش‌ها در کشور ژاپن، **فصلنامه‌ی نوآوری‌های آموزشی**، شماره ۱۷

احمدی، حمید (۱۳۸۳). **قومیت و قوم گرایی در ایران** (افسانه و واقعیت)، تهران، نشر نی

- اسفندیاری، توران (۱۳۸۴). **شناسایی مهارت‌های زندگی از دیدگاه کارشناسان برنامه ریزی درسی متوسطه‌ی نظری**، پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد، چاپ نشده، تهران، دانشگاه شهید بهشتی
- اینگله‌هارت، رونالد (۱۳۷۳). **تحول فرهنگی در جوامع پیشرفته‌ی صنعتی**، ترجمه مریم ومتر، تهران، انتشارات کویر
- برخورداری، مهین (۱۳۸۱). **تبیین و ارزیابی چالش‌های تربیت مدنی در نظام آموزش و پرورش ایران**، پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد، چاپ نشده، تهران، دانشگاه تربیت مدرس
- حسینی مهر، علی (۱۳۸۹). **نارسایی‌های تربیت شهروندی در برنامه‌ی درسی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی از نگاه معلمان و کارشناسان شهر قزوین**. پایان نامه‌ی دکتری، چاپ نشده، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی علوم تحقیقات تهران
- حکمتی، بهنام (۱۳۸۱). **بررسی رابطه‌ی جرات ورزی و خلاقیت در بین دانش آموزان سال دوم متوسطه‌ی دبیرستان‌های شهر تهران، فصلنامه‌ی پیام نور**، شماره‌ی ۲
- دورکیم، امیل (۱۳۸۲). **تربیت و جامعه شناسی**، ترجمه‌ی علی محمد کاردان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران
- رحیمیان بوگر، اسحاق و همکاران (۱۳۸۶). **بررسی تاثیر شیوه‌های جرات ورزی بر سازگاری اجتماعی، فصلنامه‌ی نوآوری‌های آموزشی**، شماره‌ی ۲۳
- رمضانخانی، علی و سیاری، علی اکبر (۱۳۸۷). **بررسی وضعیت آموزش مهارت‌های زندگی در نظام آموزش و پرورش**، گزارش تحقیق سازمان یونسف، تهران، دفتر مطالعات بین المللی وزارت آموزش و پرورش
- سبحانی نژاد، مهدی (۱۳۷۹). **مسئولیت‌پذیری اجتماعی در برنامه‌ی درسی کنونی دوره‌ی ابتدایی ایران و طرحی برای آینده**، رساله‌ی دکتری، چاپ نشده، تهران دانشگاه تربیت مدرس
- سجادی، سید مهدی (۱۳۸۴). **چالش‌های تربیت مدنی در نظام جمهوری اسلامی ایران، دو فصلنامه‌ی مطالعات تربیتی و روان شناسی و کتابداری (علوم انسانی)**، سال ششم، شماره‌ی ۴
- شمشیری، بابک و نوشادی، محمود رضا (۱۳۸۶). **بررسی میزان برخورداری کتب فارسی، تاریخ و تعلیمات اجتماعی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی از مولفه‌های هویت ملی، فصلنامه‌ی مطالعات برنامه‌ی درسی**، شماره‌ی ۶
- عسگریان، مصطفی (۱۳۸۵). **جایگاه فرهنگ‌های قومی در تربیت شهروندی، فصلنامه‌ی نوآوری‌های آموزشی**، شماره‌ی ۱۷

غلامی فرد، اسرافیل (۱۳۸۱). **بررسی کمی و کیفی برنامه‌های درسی جامعه‌شناسی دوره‌ی متوسطه‌ی گروه علوم انسانی بر اساس دیدگاه اجتماعی در برنامه ریزی درسی**، پایان

نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده، تهران دانشگاه علامه طباطبایی

فتحی واجارگاه، کورش و دیبا واجاری، طلعت (۱۳۸۲). **تربیت شهروندی**، انتشارات فاخر

گلشن فومنی، محمد رسول (۱۳۷۵). **جامعه‌شناسی آموزش و پرورش**، تهران، نشر شیفته

گوازی، آرش (۱۳۸۷). **مطالعه‌ی تطبیقی-تحلیلی شیوه‌ی انتخاب و سازماندهی محتوای برنامه‌ی درسی**

مطالعات اجتماعی و آموزش شهروندی، **فصلنامه‌ی نوآوری‌های آموزشی**، شماره‌ی ۲۵

لطف آبادی، حسین (۱۳۸۶). **رویکردی نو به فلسفه‌ی تعلیم و تربیت**، **فصلنامه‌ی نوآوری‌های**

آموزشی، ویژه‌نامه‌ی نوآوری در فلسفه تربیت، شماره ۲۰

نعیمی، مریم (۱۳۸۵). **بررسی اصول و معیارهای انتخاب محتوا و تجارب یادگیری برنامه‌ی**

درسی مطالعات اجتماعی دوره‌ی ابتدایی از دیدگاه صاحب نظران و متخصصان برنامه

ریزی درسی و معلمان شهر تهران، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، چاپ نشده، تهران، دانشگاه

علامه طباطبایی

نیکنامی، مصطفی و مدانلو، یاسمن (۱۳۸۷). **تعیین مولفه‌های آموزش شهروندی در دوره‌ی**

راهنمایی تحصیلی جهت ارایه‌ی یک چارچوب نظری مناسب، دانشگاه آزاد اسلامی واحد

گرمسار، فصل‌نامه‌ی رهبری و مدیریت آموزشی، شماره‌ی ۳

وزیری، مزده و جهانی، شیدا (۱۳۸۵). **مهارت‌های شهروندی مورد نیاز دانش‌آموزان دبستان‌های شهرستان**

زلزله زده ی بم، فصلنامه‌ی نوآوری‌های آموزشی، شماره ۱۷

Chiodo, J (2005). Research Manhattan (What do students have to say about citizenship? An analysis of the concept of citizenship among secondary education students), **journal of social studies**

E-publication. www.ofsted.gov. uk

Eggen , p , Kauchak , d (2001) . **Educational Psychology**. Upper Saddle River , NJ : Prentice Hall

Forbes , Janine(2007). **civics and citizenship in action a school story:** Felemington Primary school. www.aec.gov.au

Gearon, Liaam(2003). **Learning to teach citizenship in the Secondary School**. New York . published by routledge.

James Arthur ,(2003), **Teaching citizenship in the secondary school**. London, David Fulton

- James, Arthur and John Davison (2002). **Social Literacy Citizenship education and national curriculum**, London, Routledge Falmer
- Kennedy et al May. (2003), **Teachers Talking Civics: Current Constructions of Civics and Citizenship Education in Australian Schools**, Australian Curriculum Studies Association
- Miles, M. (2007); **innovation in education**; New York: Teachers' College Press
- Torney, Purta (2001). **Citizenship and Education in Twenty – Eight Countries**: civic knowledge and engagement at age 14. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement.

